

POSTMODERN FEMİNİZM

Tuna ERDEM(*)

Giriş: Feminizmin Açılımları

Feminizm, çoğunlukla farklı açılımları, boyutları ve derinlikleri olan bir düşün akımı olarak algılanmaz. Hatta kimi zaman özerk bir düşün akımı olarak bile kabul edilmemiş, ya tek cümleyle özetlenebilecek bir sav ya da en iyi olasılıkla 'geçerli' kabul edilen başka düşün akımlarına eklemlenerek, onların bir alt kolu olarak sunulmuştur. Oysa ataerkil sistemin toplumsal yapının tüm dokularına yayılmış olduğu gözönüne alındığında, bu sistemin varlığını ortaya çıkaran, bu sistemi eleştiren ve onunla mücadele eden feminizmin ne kadar kapsamlı olması gerektiği anlaşılabilir. Toplumsal cinsiyet, iç içe geçmiş karmaşık mekanizmalar aracılığıyla her an üretilir ve yeniden üretilir. Bu nedenle, neredeyse tanımlanabilecek tüm özel ve kamusal alanlara el atmak durumundaki feminizmin bünyesinde farklı türler barındırması kaçınılmazdır. Nitekim feminizm çoğun bilinmese ya da bilinmezden gelirse de, liberal, radikal, sosyalist, varoluşçu, postmodern gibi çeşitli türlere sahiptir. Bu bağlamda özellikle postmodern feminizm, genellemelere karşı çıkışı, farklılığı ve çeşitliliği savunusuyla önem kazanmaktadır.

Postmodernizm

Postmodern feminizmi inceleme girişimi ilk iş olarak postmodernizmi tanımlama gerekliliğini doğuruyor. Ancak tanımlamalara karşı olan bir akımı tanımlamak oldukça kapsamlı açıklamaları gerekli kılıyor. Bu nedenle, burada yapılacak olan postmodernizm tanımı, feminizmi etkilediği boyutuyla sınırlı tutulacaktır.

Postmodernizm, gerek yandaşları gerekse karşıtları tarafından tanımlanmaktan çok, şizofrenik, eklektik, kaotik gibi bir dizi kavramla nitelen-

(*) (Gazeteci, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.)

miştir⁽¹⁾. Ancak iki grubun bu niteliklere yükledikleri anlam, son derece farklıdır. Postmodernistler bu nitelikleri olumsuzlama ve övgü olarak değerlendirirken, karşıtları bunları olumsuzlama ve yergi olarak kullanagelmışlerdir. Dahası ismi bile bu akımın ne olduğundan çok, ne olmadığını çağırıştırır. Bu belirsizliklere dayanılarak, aslında postmodern bir olgunun varolmadığı ve postmodernizmin bir parodiden ibaret olduğu ileri sürülmüştür⁽²⁾. Kısacası postmodernizm, anlaşılmaya başlanmasından çok önce yanlış anlaşılmaya başlanmıştır. Belki, feminizmle ilk keşişme noktası da budur.

Postmodernizm, modernizmin ya da başka bir deyişle Aydınlanma Projesi'nin iflas ettiğini ileri sürer ve yapıbozum (deconstruction) yöntemiyle modernist yapıyı bozar. Yapıbozum, söz konusu yapı ataerkil sistem olmak üzere feminizmin de kullandığı yöntemdir. Yapıbozum, postmodernizme özgü bir yöntem olmamakla birlikte, içeriği ile uyumlu bir metodolojidir. Çünkü postmodernizm, bütüncül yapıların varolamayacağını, ancak parçaların bütünü içinde zorla eritilmesiyle böylesi yapıların oluşturulabileceğini öne sürer. Yapıbozum yöntemi de yapıyı tekrar parçalarına ayırarak, bu sözde birliği olası kılan iktidar mekanizmalarını açığa çıkaran bir yöntemdir.

Aydınlanma Projesi, aklın ve mantığın egemen olduğu bir dünya yaratmayı amaçlar. Akıl ve mantık yoluyla gerçeğin bulunabileceğini ve bu gerçeğin insanı özgür kılacağını öne sürer. Doganın bilimsel yöntemlerle kavranabilen yasaları olduğunu ortaya çıkarır. Aydınlanma ideali, insanlığın bilim sayesinde, doğrusal bir çizgi üzerinde ilerleyerek, bilimöncesi karanlıktan aydınlığa çıkmasıdır. Modernizmin kaçınılmaz olarak özetin özeti niteliğindeki bu tanımlamasında ortaya çıkan ve postmodernistlerin en çok eleştirdikleri özelliği, dualizmi yani ikiciliğidir. Dualizm, tüm kavramların çiftdeğişkenli (binary) hiyerarşik karşıtlıklar olarak tanımlanması ve bu karşıt kutuplardan birinin her zaman diğerinden üstün ve ona egemen oluşu olarak özetlenebilir. Aydınlanma Projesindeki dualizm, yukarıdaki kısaca ve yetersiz tanımlamadan yola çıkarak örneklenebilir. İlk çiftdeğişkenli hiyerarşik karşıtlık, aydınlanmanın adında içkindir: Aydınlık/karanlık. Bu kavramlardan üstün sayılanın aydınlık olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yok. İkinci karşıtlık bilim kavramının tanımında yatmaktadır. Bilim, nesnel ile öznelin kesin sınırlarla birbirinden ayrılması ve nesnelin üstünlüğüdür. Bilim ayrıca mantığın, duyguya egemen olması ve aklın bedeni incelemesidir. Böylelikle mantık/duygu ile akıl/beden karşıtlıkları ortaya çıkar. Bilim ayrıca, doganın, kültürün olgular üzerindeki etkisinden bağımsız ve aşkın yasaları olduğunu söyleyerek doğa/kültür karşıtlığını da doğurur. Aydınlan-

(1) Craig Owens, "The Discourse Of Others: Feminists and Postmodernists", *The Anti-Aesthetic*, ed. H. Foster, Bay Press, 1983, sf. 57.

(2) Tuncay Birkan, "Modernlik Olarak Sosyalizm ve Postmodernizm", *Birikim*, sayı: 34, sf. 60.

manın temel amacının ilerleme olması, aktif/pasif ayrımı temeline oturduğunu göstermektedir.

Tüm bu çiftdeğişkenli karşıtlıkların egemen terimlerine baktığımızda bunların istisnasız erkeklerle özdeşleştirilen kavramlar olduğunu görürüz: Mantık, akıl, nesnellik, bilimsellik, kültür, aydınlık ve aktiflik. İkincil konumdaki, duygu, beden, doğa, öznellik, pasiflik ve karanlık gibi kavramlarsa kadınsı özellikleri tanımlamakta kullanılır. Böylelikle modernizmin sunduğu son karşıtlık da belirginleşiyor: Egemen konumdaki erkek ve ona bağımlı kadın. Postmodernizm, modernizmin egemen/bağımlı anlayışıyla yapılandırıldığı kavramlar aracılığıyla vaadettiği özgürlük ve eşitliği gerçekleştirmesinin olanaksızlığına parmak basarak modernizmin iflasını ilan eder.

Postmodernizm gerçeği, bilimi, dualizmi yadsır, ancak bunun modernist yadsıma ile karıştırılmaması gerekir. Çünkü anti-gerçekçilik de gerçeklik gibi bilimsel 'gerçeği' merkez alan bir akımdır⁽³⁾. Oysa postmodernizm, gerçeği de merkezizetçiliği de yadsır. Dahası anti-gerçekçilik, ne kadar insan varsa o kadar gerçeklik vardır diyerek özne/nesnel ayrımının üstesinden gelmeye çalışsa da, insanların kendi gerçekliklerini yarattıkları bütüncül bir kişilik ve benlikleri olduğu bilimsel savını kabul ederek bunu başaramamaktadır. Oysa postmodernizm insanların uyumlu ve bütüncül bir kişilik ve benliğe sahip olamayacağını, birçok farklı ve karmaşık etkilenim sonucu oluşan kişiliğin, kaçınılmaz biçimde çelişkili bir çok parçanın örüntüsü olduğunu öne sürer.

Gerçek ortadan kalktığında, doğru ile yanlış ayırd edecek bir norm bulunmadığında, bu ayrımı iktidar belirler. İşte bu nedenle postmodernizm, salt modernitenin iflasını ortaya çıkarmayı değil, bu iflasın gerekliliğini de ortaya koymayı amaçlar⁽⁴⁾. Gerçek olmadığına göre, modernitenin yapmakta olduğu, gerçek adı altında bir azınlığın (ki bu Batılı, beyaz erkeklerin oluşturduğu bir azınlıktır) görüşlerini dayatmaktır. 'Gerçeği' sunan bilim, bunu kabul ettirmenin mekanizmalarını da kendi içinde barındırır. Bu gerçeği kabullenmeyenler hasta, deli, duygusal, mantıksız kısacası bilimöncesi karanlığında kalmış olan 'öteki'lerdir.

Postmodernizm, verili kabul edilen, sorgulanmayan, böylelikle gerçeğin dayatılmasında temel işlev yüklenen dili eleştirel bir yaklaşımla inceler. Dil, modernist bakış açısında tümüyle saydam bir araçtır. Modernizmde dilden bağımsız bir düşüncenin varlığı ve bu düşüncenin dil dahil tüm toplumsal ve tarihi örüntülere aşkın bir bilinçten doğduğu öne sürülür. Postmodernizme göre, dil olguları yaratır. Adı postmodernizm ile özdeşleşen düşünür Lyo-

(3) Mehmet M. Arıkan, "Postmodernist Düşüncede Gerçekliğe ve Düzene Bakış", *Birikim*, sayı: 34, 1992, sf. 65.

(4) Jane Flax, "Postmodernism and Gender Relations In Feminist Theory", *Signs*, 1987, sf. 629.

tard'ın deyişiyile "Bilgi, nesnel olmaktan çok, dil kurallarıyla düzenlenen var-sayımlar bileşimidir"⁽⁵⁾.

Bilimin reddedilişi ve dil oyunlarına verilen önem, postmodernizmin ağırlıklı olarak sanat alanında kendini göstermesine neden olmuştur. Ancak postmodern sanat anlayışı da modernist sanattan farklıdır. Modernist sanat, evrensel ölçütlerle değerlendirilir. Öyle ki, Kant, zevklerin evrensel ölçütleri olması gerektiğini savunmuştur. Modernizme göre sanat, zaman ve mekan farklılıklarının ötesine uzanan kalıcı bir toplumsal işleve sahiptir. Modernizm kitle kültürüyle sanat arasında kesin bir ayırım getirir.

Postmodern sanat anlayışı ise, evrenselin yerine yereli koyar. Kültürel bir otoriteyi kabul etmez. Batı etnosentrizmi, kültürel merkezîyetçilik yıkılır ve yerini farklı kültürlerin eşzamanlı varlığına bırakır. Postmodern sanat, yeni bir sanat ve sanatçı anlayışı getirirken, yeni sanat disiplinleri de yaratmıştır. Performans, happening, multi-medya gösterileri ve bedensanatı (body art) postmodern sanat anlayışının ürünleridir. Bu yeni sanatsal disiplinler, salt farklı kültürleri değil, farklı sanat türlerini de biraraya getirerek, değişik renklerde ipliklerle işlenmiş bir kanavçe, bir kolaj, bir mozaik yaratırlar⁽⁶⁾. Bu sanat türleri anlık oluşlarıyla da, modern sanatın temel ölçütü kalıcılığı yadsımaktadır.

Postmodern Feminizm

Postmodernizmin yukarıdaki özet açıklaması bile feminizm ile benzer noktalarını görmeye yetmektedir. Feminizmin en sık tekrarlanan savsözü "kişisel olan politiktir"te ifadesini bulan, kişisel/politik, öznel/nesnel, mantık/duygu, akıl/beden, aktif/pasif gibi dualistik kavramlaşmaya karşı çıkış, bu benzerliklerin başta gelenidir. Feminizm, evrensel gerçeklik olarak sunulan ancak erkek gerçeğinin kadınlara dayatılmasından öteye geçmeyen gerçeği yadsır. Hamileliği hastalığa, cinsel arzuyu isteriye, anneliği zorunluluğa dönüştürerek, kadınları baskı altında tutmanın en etkili silahı olarak kullanılmış olan bilime de karşı gelir. Özgürlük ve bağımlılık talebiyle eşzamanlı olarak varlığını koruyan, toplumsallaştırma sürecinin yarattığı içselleştirilmiş bağımlılık eğilimlerinin farkında olan feministler, kişilik ve benliğin uyumlu bir bütün olmadığı görüşüne de katılırlar. Belki de en önemlisi, feministler kullandıkları dilin saydam bir araç olmadığını erkek dili olduğunu öne sürerek, postmodernizmin savlarını desteklerler.

(5) Jean François Lyotard, *Postmodern Durum*, Ara Yayınları, 1990.

(6) Nancy Fraser - Linda Nicholson, "Felsefesiz Toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaşma", *Birikim*, sayı: 42, sf. 76.

Feminizm, temelde farklılığın savunusu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, Kadın Hakları mücadelesini, İnsan Hakları mücadelesine, kadın sömürüsü olgusunu, sınıf sömürüsü olgusuna, kadın özgürlüğü hareketini, cinsel özgürlük hareketine eklemeye çalışanlara, kadın sorunlarının farklılığını belirterek karşı çıkmış ve özerk bir hareket olabilmıştır. Bu benzerlik bazı düşünürlerin, feminitizmi de postmodernizm anabaşlığı altında ele almasına neden olmuştur. Ancak yukarıda belirtilen eklemleme arayışları gibi bu da yapay bir sınıflandırmadır. Bazı postmodern feministler, postmodernizmin kadınları dışlayan erkek icatlarından biri daha olabileceği tehlikesine işaret etmişlerdir⁽⁷⁾. Postmodern feminizm, postmodernizme de yapıbozum yöntemiyle yaklaşmış ve farklılığın savunusu olan bu sistemden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü Lyotard'ın da dediği gibi "cinsler arasında çizilen sınır, ayırtı toplumsal bütünü ayırmaz"⁽⁸⁾.

Postmodern Feminizmin Doğuşu

1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve ikinci feminist dalgası olarak adlandırılan hareketin, on yıllık bir mücadelenin ardından, hedef belirlediği bir çok kazanımı elde etmiş olmasına rağmen, ana hedefi olan kadınların bağımsızlığını sağlayamamış olması gerçeği karşısında, belli bir umutsuzluk ve yılgınlık ortamı doğmuş ve bu ortam hareketin parçalanmasına neden olmuştur. Postmodern feminizm bu ortamda doğmuştur. Ancak çok kez öne sürüldüğü gibi, postmodern feminizm bu umutsuzluğun karamsarlığın ve mevcut durumun kuramsallaştırılması değil, tersine bu durumun umutsuzluk yaratmasına gerek olmadığını ve parçalanmanın başarısızlık değil, daha başarılı politikaların temeli olduğunu belirten kuramdır. Postmodern feminizm, farklı düşüncelerin zayıflama değil, çeşitlenerek güçlenme olduğunu, mücadelelerin doğrusal değil, döngüsel ve spiral bir yol izlediğini öne sürerek, bu umutsuzluğu umuda çevirmiştir. En önemlisi de, Lynne Segal'ın şu sözlerinde ifadesini bulan duruma getirdiği açıklama ve çözüm önerileridir: "İlgimiz ve isteklerimizi kendi kendine yeterli olmak doğrultusunda yapılandırmak için verdiğimiz savaş, çocukluk, toplumsal kurumların ve erkeklerin davranışlarının koyduğu engellemeler tarafından değil, aynı zamanda kendimizi kadın olarak ele alışımızdaki kişisel çelişkilerimiz kuşkularımız ve yarınlıklarımız tarafından güçsüz kılınyordu."⁽⁹⁾ Postmodern feminizm bu durumu, her insanın kimliği ardında saklanan ruhsal parçalanma ve kadın bilincinin yapılanmasında erkek egemen dilin rolünü ortaya koyarak açıklamıştır. Postmodern feminist kuramlar, birçok feministin, ideallerini kendi

(7) Craif Owens, a.g.e. sf. 61.

(8) Jean François Lyotard, *Postmodern Durum*, Ara Yayıncılık, 1990.

(9) Lynne Segal, *Gelecek Kadın mı?* Afa Yayınları, sf. 163.

özel yaşamında gerçekleştirilememesinden doğan başarısızlık duygusuna açıklık kazandırarak, feminizmin ortadan kaldırmak istediği kamusal/özel ayrımını kendi elleriyle yeniden kurmasının önüne geçmiştir.

Postmodern feminizme göre, feministler arasındaki görüş ayrılıklarını bir tehdit olarak değil, bir kaynak olarak değerlendirmek gerekir. İktidarın tek bir merkezi olmadığına göre, direnişin de tekmerkezli olmaması gerektiğini öne süren postmodern feminizm, farklılıkların çokmerkezli mücadeleyi mümkün kıldıkları ölçüde gelişme olarak görmektedir⁽¹⁰⁾.

Postmodern Feminizmde Dil Olgusu

Postmodern feminizm, içerdiği erkek egemen öğeleri ortaya çıkarmak amacıyla dili, yapıbozum yöntemini kullanarak mikroskop altına koymuş ve gramatik, anlambilimsel, dilbilimsel, göstergebilimsel ve kökenbilimsel açılardan incelemiştir. Bu incelemenin sonucunda dildeki cinsiyet ayrımcı anlayışın beş temel başlık altında toplanabileceği görülmektedir:

- 1) Çiftdeğişkenli karşıtıklarda, bağımlı değişkenin kadınsı özellikler sayılması
- 2) eril ve dişil işaret zamirlerinin kullanımı
- 3) olumlama içeren sözcüklerin eril kökenli oluşu ve kadınlar için de bu eril sözcüklerini kullanılması. Aslen eril kökenli olan sözcüklerin kadınlar için kullanıldığında, bundan sapma yoluyla türetilmesi.
- 4) Kadınları küçümseyen deyim ve atasözleri
- 5) Ad ve soyad kullanımlarının toplumsal cinsiyet kalıplarını güçlendirici niteliği.

İlk grup, daha önce ayrıntısıyla anlatıldığından burada bir daha ele alınmayacaktır. Ancak çiftdeğişkenli karşıtıkların feminist bakış açısıyla incelenmesinin, anlambilimsel bir çok açılımlarının keşfedilmesine yol açtığını belirtmek gerekir. Örneğin, postmodern feministler, dildeki "ve diğerleri", "ve bunun gibi", "vesaire" gibi kullanımların çoğunlukla ikincil konumda sayılan kadınları, kadınsal deneyimleri ve kadınsı özellikleri ifade ettiğini ortaya çıkarmıştır.

İkinci grup, bir çok anglosakson dilinde bulunan eril/dişil zamir farklılıklarını konu almaktadır. İngilizce, Fransızca, Almanca gibi birçok dilde üçüncü şahıs işaret zamiri 'o' ve 'onlar' kadın ve erkek için ayrı sözcüklerle ifade edilmektedir ve kullanımları cinsiyetçi bir anlayışı güçlendirecek bi-

(10) Jana Sawicki, "Identity Politics and Sexual Freedom", *Foucault and Feminism*, sf. 187.

çimdedir. Örneğin Fransızca'da 'onlar' anlamına gelen 'ils' üçüncü çoğul şahıs işaret zamiri, hem salt erkeklerden oluşan bir topluluğu hem de aralarında tek bir erkek bulunmak kaydıyla kadınlardan oluşan grupları işaret etmek için kullanılır. Yani 'bir erkek, bin kadına bedeldir'.

Üçüncü grubun en yaygın kullanımı, bir çok dilde erkek sözcüğünün aynı zamanda insan anlamını da taşımasıdır. Örneğin İngilizce'de 'man' sözcüğü hem erkek hem de insan anlamı taşır. Kadınlardan insan olarak söz etmek için onlara erkek demek gerekmektedir. İngiliz dilinde kadınlar ya insan olarak kabul edilirler ya da kadın; ama ikisi birden olamazlar. İnsan Hakları Bildirgesi, İngilizce metninden okunduğunda, 'bütün insanlar eşittir' olarak algılanabileceği gibi 'bütün erkekler eşittir' olarak da algılanabilir. Türkçe'de böyle bir sorunun bulunmadığına inanılır. Oysa 'adam', 'adem', 'ademoğulları' tam da bu işlevi görmektedir. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde 'adam' şöyle tanımlanmaktadır: 1) insan 2) erkek kişi 3) iyi yetişmiş değerli kimse 4) herkes, kim olursa olsun 5) iyi huylu, güvenilir kimse 6) eş, koca⁽¹¹⁾. Aslen erkek anlamına gelen 'adam' sözcüğü aynı zamanda, insan, herkes anlamına gelmektedir ama belki de bundan daha önemlisi, iyi özellikleri olan bir insandan söz edilirken bu eril sözcüğün kullanılmasıdır. Nitekim Türkçe'de, 'adam olmak', 'adama dönmek', 'adam kıtlığında', 'adam yerine koymak', 'adamdan saymak', 'adam etmek' gibi sözcüğü olumlama anlamında ele alan deyimler, kadınlar için de kullanılmaktadır. Türkçe'de olumlama anlamı içeren birçok sözcük, erkek anlamına gelen 'er'den türemiştir. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'üne göre er, erkek, kahraman, yiğit, işini iyi bilen yetenekli ve koca anlamlarını taşır⁽¹²⁾. İşini iyi yapan bir kadın için 'işinin eri' dediğimizde, kadını erkekleştirmiş oluruz kaçınılmaz olarak. Bir kadın hem kadın, hem de işini iyi yapan bir insan olmaz. Aynı şekilde 'er' kökünden türeyen 'erbab', 'erdem', 'ergi', 'ergin', 'erişkin', 'ermek' gibi olumlama içeren sözcükler, kadınlar için kullanılmak durumundadır. Bunlara en iyi örnek ise iktidar anlamına gelen 'erk' sözcüğüdür. Kadınların iktidardan dışlanması dilbilimsel kanıtı olan erk sözcüğü, kadın hareketinin 'özerk'leşmesi biçiminde kullanılmak zorunda kaldığında ortaya cinsiyetçi dilin yarattığı traji-komik bir durum çıkmaktadır.

Aslen eril olup, kadınlar için kullanıldıklarında, sapmaya uğrayan sözcüklere de birçok örnek verilebilir, müdür/müdire gibi. Ancak dilin böyle bir sapmaya izin vermediği durumlarda da, kullanımda bazı meslekleri erkeklerin tekelinde görme anlayışını yansıtan tamlamalar ortaya çıkmaktadır: 'Kadın doktor', 'kadın yargıç', 'kadın yazar', 'kadın yönetmen' gibi.

(11) Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, sf. 11.

(12) a.g.e., sf. 375.

Türkçe'de eril ve dişil işaret zamirlerinin bulunmaması, eşitlikçi bir dil olduğu yanlışlamasını yaratmaktadır. Oysa dördüncü grubu oluşturan kadınları aşağılayıcı atasözü ve deyimler açısından Türkçe hiçbir dilin olmadığı kadar zengindir. 'Atasözü' sözcüğünün kendisi bile, toplumca genel kabul gören düşüncelerin 'ataların' yani erkeklerin düşünceleri olduğunu açığa çıkarmaktadır. Cinsiyetçi atasözü ve deyimlere birçok örnek verilebilir. Ancak burada Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı ve Milli kütüphane Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı 'Türk Atasözleri ve Deyimleri' kitabından örnekleme yoluna gidilecektir. Bu kaynağın seçilmesinin nedeni, ön sözünde "kitabın bütün okullara, kütüphanelere gireceği, gençlerin ve yeni nesillerin eline geçeceği göz önüne alınarak... kadını hor ve hakir gören atasözlerine yer verilmediği" açıklamasının yer almasıdır. Bu açıklama, kitaptan alıntılanan ve aşağıda sıralanan atasözlerinin kadını hor görmediğinin düşünüldüğünü göstermektedir:

- Avradın saçı uzun olur, aklı kısa
- Er kocarsa koç olur, karı kocarsa hiç olur
- At ile avrada inanılmaz
- Çocuksuz kadın, meyvesiz ağaca benzer
- Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz
- Avrattan vefa, zehirden şifa
- Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, er köpek ardına düşmez
- Avrat malı başa tokmaktır
- Erkeğin elinin kınası, kadının yüzünün karası
- Çirkin karı evin toplar, güzel karı düğün gezer
- Avratla atı emanet etme
- Er oğlu, erdir

Atasözleri ve deyimler ile ilgili örnekler çoğaltılabilir, ancak zaten Türkçe'de aşağılama anlamı taşıyan sözcükler hep kadınlara gönderimde bulunur. Olumsuzlama anlamı taşıyan 'eksik etek', 'kahpe', 'kaltak', 'evde kalmış' gibi sözlerin erkekler için bir karşılığı yoktur⁽¹³⁾. Öte yandan, erkekleri hor gören 'kadın gibi', 'efemine', 'karılaştık' türünden sözler, erkeklerle yapılacak en büyük hakaretin kadına benzetilmek olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası argoda küfür niteliği taşıyan sözlerin çoğu da kadınları aşağılayan sözlerdir. Kısacası iki erkek birbirine hakaret ettikleri zaman bile, olan kadınlara olmaktadır.

Türk dilindeki cinsiyetçi kalıplardan biri de kadın sözcüğü yerine yaygın olarak örtmece sözcük kullanılmasıdır. Örtmece sözcükler dolaysız olarak

(13) Güray Çağlar Köniç, "Dil ve Cins: Kadın ve Erkte Dil Kullanımı", *Dilbilim Araştırmaları* 1992, Hitit Yayınevi.

söylenmesi uygun görülmeyen olguları örtterek, dolaylı yoldan söylemek amacıyla kullanılır. Türkçe'de sık sık kadın sözcüğü yerine 'hanım', 'bayan', 'abla', 'yenge', 'teyze', 'bacı' gibi örtmece sözcüklerin kullanılması, kadın sözcüğünün bir olumsuzlama anlamı içerdiğini kanıtlamaktadır⁽¹⁴⁾.

Kadınların, erkek egemen yapıdaki dilli kullanmak zorunda kalarak kendi kendilerine yabancılaşmalarının en iyi örneği kadın cinsel organlarını belirten sözcüklerdir. Kadın cinsel organını belirten bazı sözcükler, aynı zamanda bir küfür olarak da kullanılır. Halk dilinde sıkça kullanılan 'ayıp yerim' gibi örtmece sözcükler ise, kadın cinsel organını yine utanılacak bir şey olarak sunmaktadır. Öte yanda, kadının kendi bedeninden bilimsel bir dille söz etmesine neden olan 'vajina' sözcüğü vardır. Vajina sözcüğünün tek sorunu, kadını kendi bedenine yabancılaştıran, bilimsel bir sözcük olması değildir. 'Vajina', Latince'de 'kılıf' anlamına gelmektedir. Burada söz konusu olan kılıf, penisin kılıfıdır. Yani, kadınlar kendi cinsel organlarını betimlerken, erkek dolayımından geçmektedir.

Son grupta yer alan ad ve soyadları da cinsiyetçi kalıpları, güçlendirmektedir. Seyyare Duman'ın "Türk Kadınına Verilen Adlar"⁽¹⁵⁾ başlıklı çalışmasında ortaya koyduğu gibi, kız çocuklarına ad verirken ortaya çıkan etmenlerden biri, erkek çocuk isteyen ebeveynlerin, kız çocuk doğumundan duydukları hayal kırıklığıdır. Bu duyguyu dile getiren 'Yeter', 'Döne', 'Süngül', 'Sonay' gibi adlar çok sık kız çocuklarına uygun görülmektedir. Öte yandan, evrensel bir eğilim, kız çocuklarına, kadınsı kabul edilen Ahu, Duygu, Yağmur, Gül, İpek, Elmas, İnci gibi adların, erkeklere ise Yiğit, Savaş, Haşmet, Celal gibi erkeksi sayılan adların verilmesidir.

Türkiye'de yaygın olarak karşılaşılan '...oğlu' gibi soyadları, kadınları kendi kendine yabancılaştırmaktadır. Ancak soyadı, ataerkil düzenin, temel göstergelerinden biri olarak ister 'baba'dan gelen 'kızlık' soyadı olsun, ister 'koca'dan gelen soyadı olsun, kadınlara dayatılan erkek adlarıdır. 'Soy'adının erkekler tarafından belirleniyor olması, erkeksoylu ve erkek egemen bir düzende yaşadığımızı bize sürekli hatırlatır.

Postmodern Feminizmde Beden Dili

Beden dili de en az konuşma dili kadar cinsiyetçi kalıplar içermektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, bir kadınla bir erkek konuşurken, erkeklerin karşılarındaki kadının sözünü sık sık kestiğini, kadınların ise erkeklerin sözünü nadiren kestiğini ortaya koymuştur. Bu durum iki erkek konuşur-

(14) A.g.e., sf. 26.

(15) Seyyare Duman, "Türk Kadınına Verilen Adlar", *Dilbilim Araştırmaları* 1991, Hitit Yayınevi, sf. 41.

ken, toplam söz kesme sayısının, dörtte üç oranında azalıyor olması ile açıklık kazanmaktadır⁽¹⁶⁾. İktidar sahibi erkek, kendisinden daha aşağı düzeyde gördüğü kadının sözünü kesme hakkını kendinde görmektedir. Oysa kendi eşiti olarak gördüğü bir erkekle konuşurken böyle bir hak iddia etmemektedir. Aynı iktidar ilişkisini, teşvik edici söz kullanımıyla ilgili araştırma sonuçlarında görmek mümkündür. Kadınlar, konuşma sırasında 'hımm', 'evet', 'öyle mi?' gibi teşvik edici ifadeleri çok sık kullanırken, erkekler kadınlarla konuşurken bu tür ifadelere hemen hiç yer vermemektedir⁽¹⁷⁾.

Nancy Henler'in gerçekleştirdiği bir araştırma ise, erkeklerin topluluk içinde kadınları uzaktan uzağa gözlediklerini, kadınlarinsa gözlerini kaçırdığını, öte yandan yüzyüze konuşmalarda, erkeklerin göz göze gelmekten kaçınıp, kadınların erkekleri dikkatle izlediğini ortaya koymuştur. Her iki eğilim de erkek iktidarını doğrular niteliktedir. Göz dikmek, egemenlik kurmak için kullanılır, konuşurken bakmamak, önemsememektir. Dahası otorite, her zaman 'konuşurken yüzüme bak' emrini verir⁽¹⁸⁾. Bu duruma erkek fotoğraflarında da rastlanır. Margeret Walters'in **Çıplak Erkek** kitabında açıkladığı gibi, erkek modeller çoğunlukla, kendisine bakandan başka bir yere bakıyormuş görünümündedir. Richard Dyer'in erkek iktidarıyla fallus arasındaki simgesel bağlantıyı gösteren erkek posterleri üzerinde yaptığı araştırmada, erkek imgelerinin hep hareket halindeki, kaslı erkekleri görüntülediğini ortaya koymuştur. Dyer, bunu şöyle açıklar: "Sıkıltı yumruklar, şişkin kaslar, sert çeneler, fallik simgelerdeki çoğalma. Bunların hepsi de başarılması pek mümkün olmayan bir iş için, fallusun mistik gücünü elde etmek için verilen uğraşlardır"⁽¹⁹⁾.

Beden dilinin bir başka boyutu da, kadınların bedenlerini sürekli denetim altında tutmalarına karşılık, erkeklerin beden hareketlerinin son derece özgür olmasıdır. Erkekler, egemenliklerini ilan edercesine kollarını ve bacaklarını açarak oturur ve yürürken, kadınlar mümkün olduğunca az yer kaplamaya çalışıyorlarmış gibi hareket ederler. Ayrıca kadın bedeni, Foucault'nun 'iktidarın mikro fiziği' olarak adlandırdığına benzer bir disipline edilme sürecine sokulmuştur. Foucault, okullarda, askeri kışlalarda, hastanelerde ve hapisanelerde insan bedeninin hangi hareketleri, hangi zaman yapacağını ayrıntısıyla belirlenilerek, disiplin altında tutulduğunu ileri sürmektedir. Kadınlara sunulan güzellik standartları ve buna ulaşmak için bilimin sunduğu yöntemler de bedeninin hangi hareketleri, hangi zamanlarda

(16) Karen L. Adams-Norma C. Ware, "Sexism and The English Language", *Women*, ed; Jo Freeman, sf. 478-479.

(17) a.g.e., sf. 476-477.

(18) Lynce Segal, **Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler**, Ayrıntı Yayınları, sf. 122.

(19) a.g.e., sf. 123.

yapması gerektiğini dikte ederek kadın bedenini disiplin altına sokar. Perhiz reçetelerinden, belli zamanlarda belli biçimlerde kullanılması gereken kozmetik kremlere kadar tüm güzelleştirici uygulamalar 'iktidarın mikro fiziki' tanımına uymaktadır. Topuklu ayakkabı, dar etek gibi kadınlara dayatılan 'modalar' da, kadın bedeninin hareketlerini kısıtlamaktadır.

Beden dilinin yazılmamış yasaları, kadını duygu, erkeği mantıkla özdeşleştiren ve kadın/duygu'yu erkek/mantık'tan aşağı gören karşıtlıkları güçlendirmektedir. Erkeklerin duygularını açığa vuran ağlamak, gülmek gibi edimlerde bulunması hoş karşılanmaz. Ağlayan erkeklere 'erkekler ağlamaz', gülen erkeklere ise 'karı gibi gülmek' denir. Öte yandan, çok gülen bir kadın, hafif meşrep damgası yemek tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Postmodern Feminizmin Dil Engelini Aşmada Kullandığı Yöntemler

Ünlü lezbiyen feminist şair Andrienne Rich'in dediği gibi "gerçekliğin yeni algıları, kendi ifade biçimlerini doğurur"⁽²⁰⁾. Postmodern feministler de dildeki erkek egemen öğeleri algılamaya başladıktan sonra, hem bu öğeleri herkesce görünür kılacak hem de kendilerini bağımsızca ifade etmelerine olanak tanıyacak yeni bir dil oluşturma çabasına girmişlerdir. Örneğin hem erkek hem de insan anlamı içeren 'man' sözcüğü yerine, cinsiyet çağrışımı olmayan 'person' sözcüğünü getirmişler, 'man' sözcüğünden türeyen 'chairman' (başkan), 'Policeman' (polis) gibi sözcüklerin yerine de 'chairperson', 'police officer' gibi cinsiyet ayrımı gözetmeyen sözcükler koymuşlardır. Bir yandan da 'İngilizce' (English), 'Erkekizce' (manglish) gibi sözcükler koyarak dildeki ironiyi dikkat çekmişlerdir.

Yeni dilsel oluşumlar konusundaki en ünlü ve en radikal kuramlardan biri postmodern feminist düşünür Luce Irigaray'a aittir. Irigaray, Lacan gibi, psikiyatri ile dilbilimi birleştiren kuramlar oluşturmuştur. Lacan dilin, temel göstergesi fallus olan erkek egemen bir simgesel düzen olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle Lacan'a göre kadın diye birşey yoktur, "sadece eşyanın doğasından yani sözcüklerin doğasından dışlanmış kadınlar vardır"⁽²¹⁾. Lacan ayrıca Fallus gibi kendine bir dil yaratamamış olan ve Simgesel Düzendeki iktidarsız konumda bulunan kadın cinsel organının otistik olduğunu öne sürmüştür. Irigaray, Lacan'ın otistik ilan ettiği kadın cinsel organına bir dil oluşturmaya çalışır. Öncelikle, kadınların bir cinsel organa sahip olmadıkları için 'penis kompleksi' yaşadığını ileri süren Freud'a karşı çıkar: "Demek kadınların bir cinsel organı yok öyle mi? Kadınların neredeyse her yerinde

(20) Alıntılıyan, H. Lee Gershuny, "The Linguistic Transformation of Womenhood", *Women In Search of Utopia*, sf. 194.

(21) Alıntılıyan, Maggie Berg, "Luce Irigaray's 'Contradictions': Poststructuralism and Feminism", *Signs*, 1991.

rinde cinsel organları vardır ve bu yüzden cinsellikleri çoğuldur⁽²²⁾. İrigaray, somut, bütüncül ve tekil olana aşırı değer biçilmesinin, bunun fallusla ve ereksiyonla özdeşleştirilmesine bağlamaktadır. Bu nedenle kadınların çoğul cinselliğini ifade edecek, dağınık, soyut, karmaşık ve derin bir cinsel duyumsama ve bu duyumsamaları iletebilecek bir dil yaratılması gerektiğini ileri sürer. İrigaray, **When Our Lips Speak Together** adlı kitabında, dişil düş gücünü açığa çıkaracak olan dilin temel göstergesinin, kadın cinsel organı dudaklar olduğunu söyler. Dudaklar, hem cinsellikle, yeniden üretim işlevini bir birinden ayıran bir referans noktasıdır, hem de dudak konuşmak için kullanılan bir organ olduğundan, dilsiz ilan edilen kadın cinselliği üzerinde ironik kelime oyunları yapmak olasıdır.

İrigaray, beden dili üzerinde de durmuştur. Yaşadığımız çağda görselliğe biçilen önemi vurgulayan İrigaray "Bakmak tüm duyuların ötesinde, nesneleştirme ve hükmetme gücüne sahiptir. Kültürümüzde, görme duyusunun tatma, dokunma, duyma ve koklamanın önüne geçmiş olması bedensel ilişkilerimizi fakirleştirmiştir. Bakışın egemen olduğu anda, beden gerçekliğini kaybeder ve bir imaja dönüşür"⁽²³⁾ demiştir. İrigaray kadınlara gülmeyi salık verir: "Gülmeyi unutmamalıyız, gülmek bize, erkeklerin meşruluk, gerçek, teklik üzerine kurulu ciddi dünyalarında zevk ve tutkuya yer olmadığını hatırlatır"⁽²⁴⁾. İrigaray'ın gerek görsel, gerek yazınsal dil konusunda ileri sürdüğü kuramları, postmodern feministler görsel ve yazınsal sanat türlerinde uygulamaya sokmuşlardır.

Postmodern Feminist Sanat

Postmodern feminist sanat, yeni dil arayışlarıyla, kuramsal önermelerin uygulama alanıdır. Dualizmi yıkmaya çalışan postmodern feminizm, biraraya gelmez denilen herşeyi birarada kullanmaya yönelir. Şiir düzyazıyla, kuram edebiyatla, heykel dansla, fotoğraf müzikle, eski yeniyle harmanlanır. Örneğin postmodern feminist düşünür Susan Griffin, **Woman and Nature: The Roaring Inside Her** adlı kuramsal kitabını şiir biçiminde yazmış, önsözünde de erkek mantığını eleştirmenin en iyi yolunun, bu mantığı kullanmayı red etmek, bilimsel bir yazıyı mantığın soğukluğu ile değil, duygulanımların sıcaklığıyla yazmak olduğunu belirtmiştir⁽²⁵⁾.

Postmodern feminist sanatın en geliştiği türlerden biri, ütopyik bilimkurgudur. Bu tür hem mevcut düzenin eleştirisini yapma ve cinsiyetçi ol-

(22) a.g.e. sf. 82.

(23) Carig Owens, a.g.e., sf. 70.

(24) Maggie Berg, a.g.e. sf. 85.

(25) H. Lee Gershuy, a.g.e., sf. 194.

mayan toplum modelleri arama olanağı tanımakta hem de, geleneksel olarak kitle kültürü sınırları içinde kabul edilen ve küçük görülen bir tür olan bilim kurgunun sanat olarak algılanmasını sağlamaktadır. Postmodern feminist ütopyik kurgunun en bilinen örneklerinden biri Marge Piercy'nin **Zamanın Kıyısındaki Kadın**⁽²⁶⁾ adlı romanıdır. Bu kitapta Piercy, başta kadın/erkek olmak üzere, yetişkin/çocuk, normal/deli, beden/akıl gibi karşıtlıkların ortadan kalktığı ütopyik bir dünya betimler. Bunu yaparken de yeni dilsel kalıplar yaratır. Örneğin kitapta, İngilizce'deki üçüncü şahıs işaret zamirleri 'his/her' yerine 'person' (kişi) sözcüğünden türetilmiş 'per' zamirini kullanır. Piercy, ütopyasının yanısıra, onla eşzamanlı olarak var olan bir anti-ütopya betimlemiş, kahramanını şimdiki zaman ile bu iki farklı gelecek arasında götürüp getirerek, hangi geleceğin gerçekleşeceği kararını ona bırakmıştır. İşsiz, parasız ve günümüz tıbbınca deli olarak damgalanıp akıl hastanesine kapatılmış olan bu kadın kahramanın, geleceği belirleme şansı olduğu anlatılarak mikro düzeydeki mücadelelerin önemi vurgulanırken, iki ayrı geleceğin eşzamanlı varlığı, zamanın doğrusal değil, döngüsel bir yapısı olduğunu belirtmektedir. Dil sorununu doğrudan yapıtlarının ana temasına dönüştüren feministler de vardır. Bunlardan biri şair Adrienne Rich'dir. Rich "Çocuk Yerine Kağıt Yakmak" adlı şiirinde, "Zorbaların bilgisi/Bu dil zorbalının dili/yine de sana ulaşabilmek için/gereksiniyorum ona" dizelerini yazmıştır⁽²⁷⁾. Yazın alanında postmodern feminist sanatçıların sıkça kullandıkları bir başka tür ise biyografik romandır. Erkekler tarafından yaratılan ve yazılan tarihte yer almamış, unutulmuş ya da unutturulmuş kadınları ortaya çıkarmayı ve alternatif bir kadın tarihi yazmayı olanaklı kılan biyografiler, hem kişisel/kamusal ayırımına düşmeksizin, kadınların kamusal başarılarının yanında özel yaşamlarına da yer verirler, hem de bunu bilimsel bir biyografi olarak değil bir roman olarak kaleme alarak öznel/nesnel ayırımına son verirler.

İrigaray görselliğin en etkili sömürü mekanizmasını oluşturduğunu vurguladığından, postmodern feminist sanat görsel sanatlar alanında da gelişmiştir. Plastik sanatlar dalında en ünlü yapıtlardan biri Judy Chicago'nun "Ziyafet" adlı çevre düzenlemesidir⁽²⁸⁾. Ziyafet, mitolojiden, 20. yüzyıla kadar uzanan geniş bir yelpazedeki seçilmiş 33 ünlü kadın için kurulmuş üçgen biçiminde bir masadır. 99 kadın da masanın üzerinde durduğu platforma imzalarını atmışlardır. Masanın üzerindeki tabaklarda vajına ile kelebek figürlerini biraraya getiren resimler bulunmaktadır. Bu resimler, kadının saklanan, utanç duyulan vajinasını son derece estetik biçimde görünür kılmakta-

(26) Marge Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, İletişim Yayınları 1991.

(27) Janet Montefiore, "Feminist Identity and The Poetic Tradition", *Feminist Review*, vol. 13, sf. 75.

(28) Hunter College Women's Studies Collective, *Womens Realities Women's Choices*, sf. 43-44.

dır. Masa ayrıca, el oyması, dantel, porselen gibi kadınların uğraşı alanı içinde görülegelmiş sanatların kullanımları için bir mekan oluşturmaktadır. Plastik sanatlar alanındaki bir başka örnek Niki de Saint-Phalle'in "Siyah Venüs" adlı heykelidir⁽²⁹⁾. Bu heykelde devasa ve güçlü bir kadın, geleneksel kadınlık simgeleri olan kalpler ve çiçeklerle bezenmiştir. Artık kadında güç, bir cavanar yaratmıyor, bağımsız, mutlu, oyun oynayan ve eğlenen bir kadın imajı çıkarıyor karşımıza. Postmodern feminist fotoğrafçılar, dil gibi fotoğrafın da gerçeği nesnel ve saydam bir biçimde yansıtan bir araç olmadığını ortaya çıkarmışlar ve bu iki yetersiz anlatım yolunu, birbirlerinin yetersizliğini ortaya çıkaracak biçimde birarada kullanmışlardır. Örneğin Mary Kelly "Post-partum Document"⁽³⁰⁾ adlı yapıtında, fotoğraf, grafik, resim, yazı gibi birçok türü birarada kullandığı 165 parçalık bir öykü anlatmaktadır. Anlattığı öykü oğlunun ilk altı yılının, kendisi üzerinde bıraktığı etkilenimlerdir. Kelly, bilimsel metin, grafik ve fotoğrafların yanı sıra sanatsal, yazı, fotoğraf ve desenlere yer vererek annelik gibi yoğun ve derin bir deneyimin ne salt bilimle ne de tek bir sanat türüyle açıklanamıyacak kadar karmaşık olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Dünyaca ünlü bir sanatçı olan Barbara Kruger ise eski bir kadın büstünün fotoğrafını çekmiş ve bunun üzerine "bakışın yüzümün yanına çarpıyor" sözlerini kolajlamıştır⁽³¹⁾. Kruger, bu yapıtında hem fotoğraf, heykel ve yazın türlerini biraraya getirmekte, hem bakışların, egemenlik kurucu özelliğine dikkat çekmekte, hem de kadınların erkek bakışının egemenliğine girmeyeceklerini belirtmektedir.

Örneklere de anlaşılacağı gibi postmodern feminist sanat, bildiğimiz anlamdaki sanatı da, kuramı da altüst etmektedir. Freud, kadınların kültürün düşmanları olduğunu söylemişti, o bunu kastetmiyordu ama kadınlar gerçekten de erkek egemen, baskıcı ve sömürücü kültürün düşmanıdır. Ve postmodern feministler bu kültürü yıkmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar⁽³²⁾.

(29) a.g.e. sf. 32.

(30) Carig Owens, a.g.e., sf. 64.

(31) A.g.e., sf. 76, 77.

(32) Jane Flax, a.g.e., sf. 643.

KAYNAKÇA

- Ann Roslind Jones, "Julia Kristeva On Femininity", **Feminist Review**, 1984, volume: 18.
- Ali Akay, "Postmodern Konumdaki Filozoflar", **Defter**, sayı: 18, 1992.
- Barrie Throne-Cheris Kramara, "Imagining a different World of Talk", **Women In Search of Utopia**, Ed.: Ruby Rohrlich-Elaine Hoffman Bruch, Schocken Books 1987.
- Chantal Mouffe, "Cinsiyet Sistemi ve Kadınların Bağımlılığının Söylemsel Kuruluşu", **Akıntıyakarşı Dizisi**, sayı: 1, 1985.
- Carolyn G. Heilbrun, **Kadının Özyaşamını Yazarken**, Yapı Kredi Yayınları, 1992.
- Craig Owens, "The Discourse of Others: Feminists and Postmodernism", **The Anti-Aesthetic**, Ed.; H. Foster, Bay Press, 1983.
- Elisabeth Badinter, **Biri Ötekidir**, Afa Yayınları, 1992.
- Güray Çağlar Köniç, "Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı", **Dilbilim Araştırmaları**, Hitit Yayınevi, 1992.
- Hakkı Hünler, "Aydınlanma, Postmodern ve Kayıp Halka", **Defter**, 19, 1992.
- H. Lee Gershung, "The Linguistic Transformation of Womanhood", **Women In Search of Utopia**, Ed: Ruby Rohrlich-Elaine Hoffman Brauch, 1987.
- Hunter College Women's Studies Collective, **Women's Realities Women's Choices**, Oxford University Press, 1983.
- Jeckie Byars, "Expanding Psychonalysis for Feminist Film and Television Theory", **Female Spectators**, Ed: E. Deidre Pribram, Verso, 1988.
- Jacques Lacan, "Özne-ben'in İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi", **Yazko Felsefe Yazıları**, sayı: 1, 1982.
- Janet Montefiore, "Feminist Identity and The Poetic Tradition", **Feminist Review**, vol. 13, 1983.
- Jana Sawicki, "Identity Politics and Sexual Freedom", **Feminism and Foucault**, Ed: Irene Diamond-Lee Quinby, Northeastern University Press.
- Jane Flax, "Postmodernism and Gender Realitions in Feminist Theory", **Signs**, 1987.
- Karin L. Adams-Norma C. Ware, "Sexism and The English Language: Linguistic Implications of Being a Woman", **Women**, Ed: Jo Freeman, Myfield Publications, 1989.
- Kathy E. Ferguson, "Interpretation and Genealogy in Feminism", **Signs**, Vol: 16, 1991.
- Lynne Segal, "Dilsel Yasa ve Fallik Düzen", **Ağır Çekim**, Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Lynne Segal, **Gelecek Kadın mı?**, Afa yayınları, 1990.
- Lois Althusser, "Freud ve Lacan", **Yazko Felsefe Yazıları**, sayı: 1, 1982.
- Maggie Berf, "Luce Irigaray's Contradictions: Poststructuralism and Feminism", **Signs**, vol: 17, 1991.
- Manmut Mutman- Meyda Yeğenoğlu, "Bilimlerde ve Toplumda Postmodernizm", **Birikim**, sayı: 33, 1992.

- Mehmet M. Arıkan, "Postmodernist Düşücede Gerçeklik ve Düzene Bakış", **Birikim**, sayı: 34, 1992.
- Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi I, II**, Afa Yayınları, 1988.
- Nilüfer Göle, "Batı Modernizmi ve Post-Feminizm", **Toplum ve Bilim**, 1991 sayı: 53.
- Nancy Fraser - Linda Nicholson, "Feminizm ve Postmodernizm Arasında bir Karşılaştırma", **Birikim**, sayı: 42, 1992.
- Nail Bezel, "Modernizm ve Postmodernizm: Tanımlar ve Örnekleme", **Littera Edebiyat yazıları**, Karşı Yayınları, Der: Cengiz Ertem, 1992.
- Orhan Koçak, "Modernizm ve postmodernizm", **Defter**, sayı: 18, 1992.
- Orhan Tekelioğlu, "Bir Lacan Okuması", **Yazko Felsefe Yazıları**, sayı: 7, 1983.
- Önay Sözer, "Lacan: Bir Ozan-Filozof-Psikiyatrin Sorunları", **Yazko Felsefe Yazıları**, sayı: 1, 1982.
- Oya Batum Menteş, "Sanatta Modernizmden Postmodernizme", **Littera Edebiyat Yazıları**, Karşı Yayınları, 1992.
- Rosalind Coward - John Ellis, **Dil ve Maddecilik**, İletişim Yayınları, 1985.
- Saffet Murat Tura, **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, Ayrıntı Yayınları, 1989.
- Saffet Murat Tura, "Psikanaliz ve Feminizm", **Akıntıyakarşı Dizisi**, sayı: 1, 1985.
- Selahattin Hilav, "Lacan Üzerine", **Yazko Felsefe Yazıları 1**, 1983.
- Serpil Oppermann, "Postmodern Romanda Değişen Anlatım Biçemi ve Gerçeklik/Yazı İkilemi", **Littera Edebiyat Yazıları**, Karşı Yayınları, 1992.
- Seyyare Duman, "Türk Kadınına Verilen Adlar", **Dilbilim Araştırmaları**, Hitit Yayınevi, 1991.
- Tuncay Birkan, "Modernlik Olarak Sosyalizm ve Postmodernizm", **Birikim**, sayı: 34, 1992.